

A KÖNYV
A KORA ÚJKORI KÁRPÁT-MEDENCE
MŰVELŐDÉSÉBEN:
KIADÁS, BEFOGADÁS, HASZNÁLAT

Tudományos konferencia
2023. szeptember 6-9., Sárospatak

A konferenciát rendezi
a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet
Reneszánsz Osztálya
és a Tokaj-Hegyalja Egyetem,
együttműködve a magyarországi és határon túli egyetemek régi magyar iro-
dalmi tanszékeivel, doktori programjaival és a korszak kutatásában érdekelt
egyéb szakmai műhelyekkel.

Előkészítő Bizottság
Kecskeméti Gábor (BTK ITI) elnök
Monok István (MTA KIK) elnök
Papp Ingrid (BTK ITI) tudományos titkár

A konferencia támogatói
Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézete
Tokaj-Hegyalja Egyetem
MNM Rákóczi Múzeuma
Sárospataki Református Teológiai Akadémia
Magyar Tudományos Akadémia
Universitas Kiadó

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
**Irodalomtudományi
Intézet**

TOKAJ-HEGYALJA
EGYETEM

RÁKÓCZI MÚZEUM
SÁROSPATAK

A konferencia helyszíne
Sárospataki Rákóczi-vár, Szent Erzsébet u. 19.;
Sárospataki Református Teológiai Akadémia, Rákóczi út 1.

PROGRAM

SZEPTEMBER 6., SZERDA

Helyszín: Sárospataki Rákóczi-vár

11:30 órától regisztráció a helyszínen

12:30–14:30 **Megnyitó** ♡ HORVÁTH ÁGNES, a Tokaj-Hegyalja Egyetem rektora; MONOK ISTVÁN, az MTA Könyvtár, Levéltár és Információs Központ főigazgatója; TAMÁS EDIT, az MNM Rákóczi Múzeumának igazgatója; KECSKEMÉTI GÁBOR akadémikus, a BTK Irodalomtudományi Intézet igazgatója
Klaniczay-díj átadása (KECSKEMÉTI GÁBOR)

14:30–16:00 **Első ülés** ♡ Elnök: KECSKEMÉTI GÁBOR

14:30–15:00 V. ECSÉDY JUDIT: „Az első kétszáz év”

15:00–15:30 MONOK ISTVÁN: *A könyvtár tartalmi összetétele – az iskola szellemi arculata: 16–18. századi protestáns iskolai könyvtárak a Magyar Királyságban és Erdélyben*

15:30–16:00 TÓTH ZSOMBOR: „A’ Holnapnak minden napjaira intéztetett keresztényi elmélkedések...”: Szöveghasználat-történet, kontextualizáció és klandesztinitás

16:00–16:15 Kávészünet

16:15–17:45 **Második ülés** ♡ Elnök: SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

16:15–16:35 KASZA PÉTER: *Írni, szerkeszteni, kiadni: Velius De bello Pannonico című műve a megírástól a 18. századi első kiadásig*

16:35–16:55 KISS FARKAS GÁBOR: *Egy könyv két olvasója: az Újvilág mint példázat Jacobus Palaeologusnál és Szamosközy Istvánnál*

16:55–17:15 GYULAI ÉVA: „Habet suum fatum libellus”: Daróczy Ferenc prágai nyomtatványa (Vera descriptio rerum in Transsylvania... Prága, 1600)

17:15–17:45 Vita, hozzászólások

19:00-tól Közös vacsora a sárospataki Rákóczi-várban

SZEPTEMBER 7., CSÜTÖRTÖK

Helyszín: Sárospataki Református Teológiai Akadémia

9:00–10:30	Harmadik ülés ♡ Elnök: BARTÓK ISTVÁN
9:00–9:20	PETNEHÁZI GÁBOR: <i>Brutus, avagy a magyar és erdélyi történelem könyvei</i>
9:20–9:40	PERGER PÉTER: <i>A 17. század második felében kiadott hazai kalendáriumok krónika részei mint a történeti ismeretek közvetítői</i>
9:40–10:00	TÓTH GERGELY: <i>Filológia, őstörténet és a „visszaperelt” Attila: Bél Mátyás Adparatusának Calanus-edíciója és a honi tudományos igényű forráskiadás kezdetei</i>
10:00–10:30	Vita, hozzászólások
10:30–10:45	Kávészünet
10:45–12:15	Negyedik ülés ♡ Elnök: BÉKÉS ENIKŐ
10:45–11:05	DUKKON ÁGNES: <i>A Lázár-legenda változatai egy 16. század elején kiadott francia pásztorkalendáriumban és Krizsáfán fia György (Visionnes Georgii, 1353) látomásaiban</i>
11:05–11:25	DRASKÓCZY ESZTER: <i>A Zsigmond királynak ajánlott latin Dante-fordítás és kommentár (1417)</i>
11:25–11:45	BÍRÓ CSILLA: <i>Gregorius Coelius Pannonius Énekek éneke-kommentárjának forrásairól</i>
11:45–12:15	Vita, hozzászólások
10:45–12:15	Ötödik ülés ♡ Elnök: SZILÁGYI EMÓKE RITA
10:45–11:05	FALVAY DÁVID: <i>16. század eleji magyar evangélium-fordítások és itáliai párhuzamaik</i>
11:05–11:25	MÁTÉ ÁGNES: <i>Lucretia, az író nő: Az RMNy 693 (Kolozsvár, 1592) címlapillusztrációjának helye a Historia de duobus amantibus 15–16. századi ikonográfiai hagyományában</i>
11:25–11:45	MACZÁK IBOLYA: <i>A láthatatlan könyvtár: Forráshasználat Illyés András prédikációgyűjteményében</i>
11:45–12:15	Vita, hozzászólások
12:15–12:30	Csoportkép készítése
12:30–13:30	Ebédészünet

13:30–15:00	Hatodik ülés ♡ Elnök: HARGITTAY EMIL
13:30–13:50	PESTI BRIGITTA: <i>A szerző és patrónusa: A 17. századi magyar irodalom támogatói rendszerének sajátosságai nemzetközi összehasonlításban</i>
13:50–14:10	GARADNAI ERIKA: <i>Zilahi János hitvédelmi irata a szerzőnek szóló üdvözlőversek tükrében</i>
14:10–14:30	GOLUB XÉNIA: <i>A grábóci szerb ortodox monostor könyvtára</i>
14:30–15:00	Vita, hozzászólások
13:30–15:00	Hetedik ülés ♡ Elnök: DRASKÓCZY ESZTER
13:30–13:50	ORBÁN ÁRON: <i>Clusius magyarországi gombákról szóló műve keletkezésének kérdései</i>
13:50–14:10	FÖRKÖLI GÁBOR: <i>Természetfilozófia és teológia határán: Johann Sperling Synopsis physica (1640) című tankönyvének használata margójegyzetek és egy eperjesi kézirat tükrében</i>
14:10–14:30	KIS TÍMEA: <i>O tempora, o libri! A könyvek recepciójának 17. századi változásai</i>
14:30–15:00	Vita, hozzászólások
15:00–15:15	Kávészünet
15:15–16:55	Nyolcadik ülés ♡ Elnök: MONOK ISTVÁN
15:15–15:35	SZILÁGYI EMŐKE RITA: <i>A bibliofil Oláh Miklós</i>
15:35–15:55	SZABÓ ANDRÁS: <i>A vizsolyi nyomdáról másképpen</i>
15:55–16:15	PETRŐCZI ÉVA: <i>Szenci Kertész Ábrahám és a lüneburgi Sterne-nyomda</i>
16:15–16:35	VISKOLCZ NOÉMI: <i>Jezsuita könyvtárak a 17. században a Magyar Királyságban</i>
16:35–16:55	Vita, hozzászólások
16:55–17:10	Kávészünet
17:10–18:10	Kilencedik ülés ♡ Elnök: TÓTH GERGELY
17:10–17:30	LACZHÁZI GYULA: <i>Közönségképzetek a kora újkori magyar költészetben – Balassi Bálint példája</i>
17:30–17:50	EGYED EMESE: <i>Az ismerős-ismeretlen Florentina</i>

17:50–18:10	Vita, hozzászólások
19:00	Fogadás, Mudrány étterem

SZEPTEMBER 8., PÉNTEK

Helyszín: Sárospataki Református Teológiai Akadémia

9:00–10:15	Tizedik ülés ♡ Elnök: TÓTH ZSOMBOR
9:00–9:20	P. VÁSÁRHELYI JUDIT: <i>Költői barátság vagy vetekedés? Szenci Molnár Albert és Georg Rem latin versei</i>
9:20–9:40	MOLNÁR DÁVID: <i>Ars inscribendi? Filiczki János album amicorumáról</i>
9:40–10:00	SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA: <i>Lappangó és töredékes könyvek, avagy elveszett és hiányos szövegek a 16. századi magyar irodalomban</i>
10:00–10:15	Vita, hozzászólások
10:15–10:30	Kávészünet
	
	Poszterek bemutatása ♡ Elnök: MÓRÉ TÜNDE
10:30–10:40	BÉLA BÁLINT: <i>Hermányi Dienes József olvasmányai</i>
10:40–10:50	ÉLIÁS JÁNOS: <i>Csanády György érmelléki főszolgabíró jogi olvasmányai</i>
10:50–11:00	FIGULA JÁNOS: <i>„Editor poetarum Hungaricorum”: Révai Miklós Faludi-kiadásai</i>
	
11:00–11:30	Hozzászólások
13:00–18:00	Kirándulás Borsiba

SZEPTEMBER 9., SZOMBAT

Helyszín: Sárospataki Református Teológiai Akadémia

9:20–10:15	Tizenegyedik ülés ♡ Elnök: SZABÓ ANDRÁS
9:20–9:40	SIPOS GÁBOR: <i>Olvasó, tollal a kezében: Vitatkozó margójegyzetek a kora újkori erdélyi könyvtárakban</i>
9:40–10:00	BOGÁR JUDIT: <i>A használat kérdéseiről Pázmány Péter áhítati művei kapcsán</i>

10:00–10:15	Vita, hozzászólások
10:15–10:30	Kávészünet
10:30–11:45	Tizenkettedik ülés ♡ Elnök: MACZÁK IBOLYA
10:30–10:50	ŐSZ SÁNDOR ELŐD: <i>Reformátorok művei a történelmi Erdély római katolikus, református és unitárius gyökerű könyvtáraiban</i>
10:50–11:10	HEGYI ÁDÁM: <i>Történetíró református lelkészek olvasmányai a 18. században</i>
11:10–11:30	BALLA LÓRÁNT: <i>Prédikációskötetben közzétett kalendárium szerepe a (könyv)kiadás–befogadás–használat során (Gyalogi János: Magyar Korona alá tartozandó Szentek emlékezetes Napjait mutató Tabla, avagy Kalendarium)</i>
11:30–11:45	Vita, hozzászólások
11:45–13:30	Ebédészünet
13:30–15:00	Tizenharmadik ülés ♡ Elnök: FAZAKAS GERGELY
13:30–13:50	SIMON JÓZSEF: <i>Antik filozófiai források 16. századi kiadásai a 16. század végi magyar eszmetörténetben</i>
13:50–14:10	SZATMÁRI ÁRON: <i>Nyomtatott irodalom kéziratban: Kották, dallamok és nótajelzések a Bogáti Fazakas-szöveggyűjtemény fényezésében</i>
14:10–14:30	LOVAS BORBÁLA: <i>Sok forrás, egy Isten: Felekezeti szöveghasználat a 17. századi unitárius kéziratok kódexekben</i>
14:30–15:00	Vita, hozzászólások
15:00–15:15	Kávészünet
15:15–16:25	Tizennegyedik ülés ♡ Elnök: PAPP INGRID
15:15–15:35	TÜSKÉS ANNA: <i>Francia kéziratok a pozsonyi Notre-Dame apácák könyvtárában</i>
15:35–15:55	OLÁH RÓBERT: <i>Könyvaukciók a Debreceni Református Kollégiumban (1743–1842)</i>
15:55–16:25	Vita, hozzászólások
16:25–17:00	Zárszó, a 2024-es Rebakucs-konferencia meghirdetése
18:00	Társas vacsora, A Boros

REZÜMÉK

BALLA LÓRÁNT

**Prédikációskötetben közzétett kalendárium szerepe
a (könyv)kiadás–befogadás–használat során**
**(Gyalogi János: *Magyar Korona alá tartozandó Szentek emlékezetes
Napjait mutató Tabla, avagy Kalendarium*)**

Csete István SJ latin kézírataiból Gyalogi János SJ összeválogatott, össze-szerkesztett és kiadott nyomtatásban két kötetet: egy latin nyelvű, nyolcvankilenc vasárnapi prédikációt tartalmazó *Sacri sermones* (1750–1751) című kötetet, valamint egy hatvanhét prédikációt tartalmazó, Máriáról és szentekről szóló, magyar nyelven átdolgozott és kibővített fordítást *Panegyrici sanctorum* (1754) címmel. Egy harmadik kötethez való kéziratot anyagot pedig összeválogatott, összeszerkesztett és előkészített kiadásra (*Sermones Sacri. Tomus 3-us*). Ezt a gyulafehérvári Batthyaneum Könyvtár kéziratára őrzi; autográf Csete István-kézirat Gyalogi János-féle átdolgozásban; szoros összefüggéseket mutat a kiadott két kötet szerkezetével, formai, retorikai, stilisztikai és redaktori megoldásaival. A nyomtatott változatban Gyalogi a kiadás előtt átdolgozta, kiegészítette, átírta, a kor valláspolitikájának feleltette meg Csete vázaltszerű sermőit, valamint sajátokkal bővítette a Csete-hagyatékot. A munkafolyamat során a *Panegyrici sanctorum* című kötetbe a prédikációk elé összeállított és közzétett egy kalendáriumot a következő címmel: *Magyar Korona alá tartozandó Szentek emlékezetes Napjait mutató Tabla, avagy Kalendarium*. Jelen elő-

dásban azokra a kérdésekre keresem a választ, hogy ez a *Tabla, Kalendarium*, naptár milyen szerepet játszott a fordítás–értelmezés–átírás–bővítés–közvetítés folyamatában; mit és hogyan közvetített az olvasók és a felhasználók felé; milyen üzeneteket rejtett el benne a kötet szerkesztője, kiadója; hogyan vált az összeállítás az olvasók hasznára. A *Katolikus lexikon* kalendariumról szóló szócikke szerint a 17. században naptárainknak elmaradhatatlan tartozéka lett a magyar krónika, amelynek fontos szerepet tulajdonítottak a nemzettudat ápolásában. Ilyen szerepe lett volna-e Gyalogi kalendariumának? A kalendarium olyan olvasmány, ismertető szövegtípus, amelyből megismerhetjük egy kor emberének a gondolkodásmódját. A kalendarium nem megkövült, hanem eleven rendszer, amely folyton alakul, változik, megfelelve a társadalom és az ideológia mindenkori elvárásainak. Valóban így lenne?

BÉLA BÁLINT

Hermányi Dienes József olvasmányai

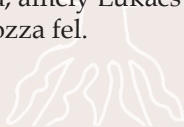
Hermányi Dienes József (1699–1763) kéziratoss és nyomtatott munkái – a műcímek pontos említésétől a jelölés nélküli idézésig – többféle módon reflektálnak a szerzőjük által olvasott különböző szövegekre. A reflexiókból kiderül, hogy ezeket különböző alapossággal ismerte: egyes kiadványokat valóban birtokolt, másokról pedig csak a címük alapján, hallomásból tudott. Hermányi gyakran nemcsak hivatkozik olvasmányaira, hanem olykor véleményt is alkot róluk. A szerzőkre és művekre történő reflexiók vizsgálata lehetőséget ad Hermányi műveltségének megismerésére, hiszen könyvtáráról könyvjegyzék nem maradt fenn.

Az előadás bemutatja Hermányi könyvhasználati szokásainak sokféleségét; a reflexiók alapján azonosítja a hivatkozott szerzőket és műveket, illetve esetenként vizsgálja, hogy ezen művek ismerete más erdélyi vagy magyarországi szerzőknél is kimutatható-e. Az előadás elemzi Hermányi műveltségének regisztereit, illetve az olvasmányok teológiai nézeteire és alkotásmódjára tett hatásait is.

Gregorius Coelius Pannonius *Énekek éneke*-kommentárjának forrásairól

Gregorius Coelius Pannonius, avagy más néven Coelius Gergely *Énekek éneke*-kommentárjáról, a *Commentaria in Cantica canticorum Salomonis*ról kevés ismerettel rendelkezünk, hiszen Dám Ince és később Dellamartina Mária kivételével a szöveg egészen a közelmúltig elkerülte a kutatók figyelmét. Az *Énekek éneke*-kommentárok között terjedelmesnek számító művet római tartózkodása alatt, 1540 környékén írhatta Gregorius Coelius Pannonius. A szöveg nyomtatott formában 1681-ben jelent meg Bécsben, Leopold Voigt nyomdájában, a kiadásban jezsuita és pálos szerzetesek működtek közre. A kommentár az *Énekek énekének* úgynevezett ekkléziológiai értelmezését nyújtja, azaz elsősorban az *Énekek énekének* arra az értelmezésére koncentrál, amely szerint a menyasszony az egyház, a vőlegény pedig Krisztus megfelelője. Forrásait illetően egy kifejezetten gazdag kommentárral van dolgunk: Gregorius Coelius mind az egyházatyák, mind későbbi szerzők *Énekek énekével* kapcsolatos munkáival tisztában van, használja őket és hivatkozik rájuk. A bibliakommentárra kevésbé jellemző források is helyet kapnak a szövegben: antik auktorok, például Vergilius, Cicero, Tibullus; és kortárs szerző is: Jacopo Sannazaro *De partu Virginis* című latin nyelvű eposza, amely Lukács evangéliumának első két fejezetét, azaz Jézus születését dolgozza fel.

BOGÁR JUDIT

A használat kérdéseiről Pázmány Péter áhítati művei kapcsán

Tervezett előadásomban a használat többféle szempontjából kívánom körüljárni Pázmány Péter két áhítati művét, az *Imádságos könyvet* és az *Imitatio Christi*-fordítást. A szerző/fordító oldaláról nézve a forráshasználat kérdései merülnek fel. Mivel arról már többször írtam, hogy milyen forrásokból merít(het)i Pázmány imakönyvének szövegeit, azt pedig ő maga árulja el az előszóban, hogy melyik Kempis-kiadás szolgált fordítása alapjául, itt elsősorban a citátum- és locushasználatra koncentrálnék: hogyan kezeli Pázmány az eredeti szövegeket és a bennük szereplő hivatkozásokat. A szerzőhöz kö-

tődő további vizsgálati szempont, hogy mit mond, milyen utasításokat ad ő maga az olvasóknak arról, hogyan kell műveit használni, belőlük imádkozni, elmélkedni. Ehhez kapcsolódik az újabb kérdéskör: ténylegesen kik, hogyan, mire használták e köteteket. Válaszokat olvasói oldalról pl. a fennmaradt példányokban található kéziratos bejegyzések, a könyvjegyzékek vagy egyéb említések kínálhatnak, a kiadók részéről a későbbi kiadások előszavai, ajánlásai, változtatásai, más szerzők oldaláról pedig az, ahogy hosszabb-rövidebb részeket – jelölve vagy jelöletlenül, szó szerint vagy átdolgozva – átvesznek belőlük, forrásként használva e műveket.

DRASKÓCZY ESZTER

A Zsigmond királynak ajánlott latin Dante-fordítás és kommentár (1417)

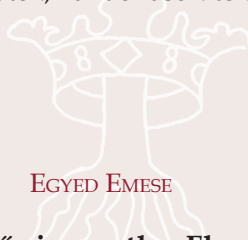
A Magyarországon található három Dante-kódex közül az egyik a legrégebbi latin nyelvű *Commedia*-fordítás, amelyet Giovanni da Serravalle fermói püspök készített a konstanzi zsinat ideje alatt, 1416 és 1417 között. Ez a fordítás és a szöveghez írt kommentár három kódexben maradt fenn: a Vatikáni Múzeum és a British Museum mellett az egri Főegyházmegyei Könyvtárban őrzik. Kizárólag az egri kódexben olvasható a Zsigmondnak, a „rómaiak császáranak és királyának, valamint Magyarország királyának” szóló, a fordító és kommentátor célkitűzéseit tartalmazó ajánlás, amely egyrészt politikai indíttatású, másrészt nyújt egy elsődleges értelmezést a *Commediáról*.

Előadásom témája Johannes de Serravalle fordítói és kommentátori programja, melyet néhány példán keresztül tervezek bemutatni, a következő kérdésekre is koncentrálva: Hogyan interpretálja Serravalle Dante utazását? Milyen műveltséggel rendelkezik a kommentátor, és mennyire tér el mestere, Benvenuto da Imola expositióitól?

A Lázár-legenda változatai egy 16. század elején kiadott francia pásztorkalendáriumban és Krizsafán fia György (*Visiones Georgii*, 1353) látomásaiban

Az előadás a bécsi Nationalbibliothek gyűjteményében található *pásztorkalendárium* (*Le grant Kalendrier et compost des Bergiers avecq leur Astrologie. Et plusieurs aultres choses. Imprime nouvellement a Troyes par Nicolas le Rouge*) egyik izgalmas fejezetét, a bethániai Lázár túlvilági útjáról szóló szöveget és a hozzá tartozó illusztrációkat elemzi. A középkori legenda elterjedését és kapcsolódási pontjait követve kerül sor a kalendáriumban olvasható legendarészlet és a *Visiones Georgii*-ben hasonlóképpen bemutatott túlvilági büntetések leírásának egybevetésére. A francia kalendáriumban Lázár túlvilági látomásai, a megnevezett hét főbűn és azok büntetése sok ponton megegyezik a *Visiones Georgii* motívumaival. Az előadás ennek a kalendáriumnak a bemutatásával kínál újabb szempontokat a középkori alvilágjárásokkal kapcsolatos legújabb kutatások számára (szövegváltozatok, vándorlásuk térben és időben, szerzőség, a feltételezett tulajdonos(ok)).

EGYED EMESE

Az ismerős-ismeretlen Florentina

A kiterjedt világirodalmi rokonsággal rendelkező, a magyar szakirodalomban röviden *Florentina*-drámaként emlegetett, nyomtatott és kéziratos variánsokban elérhető *Igaz Barátság*nak és *szíves szeretetnek tükrét* a magyar drámatörténet próbakövének is nevezhetjük, amennyiben mind eredeti magyar formájára (struktúrájára), használatára (színjátékszerű előadásra szánták-e?, olvasásra?), mind létrejötte idejére vagy szerzőjére (Gyöngyösi István? Gyöngyösi-epigon?) vonatkozóan elhangzottak már érvek és ellenérvek. Továbbvíve a Latzkovits Miklós–Mészáros Zoltán szerzőpáros által 2005-ben felvetett, az intertextualitás vagy szöveg hagyományozódás szerzőségétől sem függetleníthető hipotézisét, előadásom a szövegváltozatokra is tekintettel mutatja be a műnek egy címlappal, mottókkal, prologussal, közjátékkal, epilógussal ellátott, a 18. század első felében keletkezett kéziratát, amelynek szár-

mazási helye, tartalmi és nyelvhasználati elemei alapján kijelenthető, kinek a leleménye (legalábbis ez) a magyar verses dráma.

ÉLIÁS JÁNOS

Csanády György érmelléki főszolgabíró jogi olvasmányai

Előadásomban mezőtelegdi Csanády György érmelléki főszolgabíró (1747–1793) jogtudományi témájú köteteit és jogi műveltségét kísérelm meg bemutatni a mindeddig feltáratlan könyvtárának kötetei és eddig fel nem használt források bevonásával. Csanády aktív könyvgyűjtői tevékenysége során egy 168 kötetből álló tékát létesített életében, amelyből 39 jogi témájú (23%). E kötetek mindenképpen fontos részét képezték a gyűjteményének, hiszen a jogtudományi könyvek mind a főszolgabírói hivatásához köthető nyomtatványok, ezért munkája gyakorlásához elengedhetetlen művekről van szó. Az előadásban a kutatás céljának és módszerének bemutatása után röviden ismertetem mezőtelegdi Csanády György életútját, meghatározott szempontrendszer alapján elemzem a jogi köteteit, majd külön ismertetem az egyes általa birtokolt példányokat és azok jelentőségét is kategóriákra bontva (közjog, magánjog, magyarországi köz- és magánjog, kánonjog, nemzetközi jog). Előadásomat egy összeggel és a későbbi terveim ismertetésével zárom.

FALVAY DÁVID

16. század eleji magyar evangélium-fordítások és itáliai párhuzamaik

Nyelvemlék-kódexeinkben – például az Érsekújvári kódexben vagy a Jordánszky-kódexben – több részleges evangélium-fordítást olvashatunk, amelyek biztosan vagy feltehetően apáca-közösségek számára készültek, és részben női scriptorok másolták. Ugyanebben az időszakban a közép-itáliai megreformált klarissza-közösségek scriptoriumaiban is készült új, nők által másolt és kifejezetten a közösség számára megalkotott evangélium-fordítás. Komoly szakirodalom áll a rendelkezésünkre mindkét irodalom esetében e szövegeknek a középkori és a későbbi protestáns fordításokhoz fűződő viszonyáról.

Összehasonlító módon azonban még nem vizsgálták e két szöveghagyományt, pedig, ahogy a korábban általam vizsgált esettanulmányokból (Pseudo-Bonaventura, Klára-legenda) is kiderült, a szerzetesi reform által megteremtett egységes kulturális tér főképpen a női közösségek esetében jól összevethető, „zárt” szöveghagyományokat eredményez egymással közvetlen kapcsolatba nem kerülő és más fejlődési pályát leíró irodalmak kapcsán is. Tervezett előadásomban ezt a két szöveghagyományt kívánom a kontextus bemutatásával együtt összevetni.

FIGULA JÁNOS

„Editor poetarum Hungaricorum”: Révai Miklós Faludi-kiadásai

Az a’ nagyobb formájú Győri nyomtatás már tsak el vetni való” – írja Révai Miklós 1787. július 5-én, egy hónappal Faludi Ferenc verseinek második, pozsonyi, egy évvel verseinek első, győri kiadása után. A kiadásokat irodalomtörténetünkben addig példátlan előkészületek előzték meg, melyek során megszületett az első szerkesztő, aki nem saját szépirodalmi műveit vagy más, kanonizált szöveget adott ki, és a kiadvány hasznát saját bevalása szerint nem az anyagiakban mérte, mint a piaci alapon működő korabeli kiadók, akik csak a felmerülő igényeket szolgálták ki, hanem az egész hazának akar használni és kiadni minden magyar nyelvű verset. E nagyívű vállalkozás elnevezése többször változott az 1780-as években megjelent, az előkészületekhez tartozó szövegekben, végül *Költeményes Gyűjtemény* néven rögzült irodalomtörténetünkben. Az egyetlen állandó pont a változó tervek közepette Faludi Ferenc költői műveinek közreadása volt, míg a többi szerző személye, a kiadások időpontja és a finanszírozás mikéntje is folyamatosan változott.

Vizsgálatom tárgyai a *Költeményes Gyűjtemény*hez tartozó, Révai által a nagyközönségnek szánt felhívások és a kötetek. Azt próbálom kideríteni, hogy a korabeli olvasók mit gondolhattak erről az első, közösségi összefogásra felszólító kezdeményezésről és annak rejtélyes közreadójáról, és mennyire lehettek elégedettek a megjelenő Faludi-kötetekkel. Arra a kérdésre, hogy miért volt szükség rövid időn belül kétszer megjelentetni Faludi verseit, a szakirodalomból egyértelmű választ kapunk, mely összhangban van Révai megnyilatkozásaival: „...szemére hányták Révainak, hogy nem híven adja Faludi szövegét s egészen eltérő változatokat közöl, mint a melyek a közkézen forgó példányokból ismeretesek voltak. A támadásokban sok túlzás is volt, Révai

valódi Faludi-szövegeket közölt, csak más változatokat, mint a melyeket némelyek ismertek; de a szöveg bizonyos hiányait maga is érezte s be sem várva az első kiadás elkeltét – Bacsányi megjegyzése szerint soká is kellett volna várnia –, sőt annak kelendőségét egyenesen megakasztva, alig egy évre már új kiadást bocsátott közre.” Ezt a széles körben elfogadott véleményt a két kötet verseinek összehasonlításával vizsgálom meg.

FÖRKÖLI GÁBOR

**Természetfilozófia és teológia határán:
Johann Sperling *Synopsis physica* (1640) című tankönyvének
használata margójegyzetek és egy eperjesi kézirat tükrében**

Johann Sperling wittenbergi professzor nem ismeretlen a magyar kutatás számára sem, munkáit Apácai Csere János is használta. *Synopsis physica* című művét első, 1640-es megjelenése után 1688-ig számtalan alkalommal kiadták, és egyszerűségének köszönhetően előszeretettel használták a protestáns iskolák az arisztotelaiánus fizika oktatására. Előadásomban a mű kiadásait és fellelhető példányait sorra véve keresem a mű tantermi használatának nyomait. Ezek már csak azért sem érdektelenek, mert több közülük a wittenbergi magyar bursa tulajdona volt. Előadásomat a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában található R 302-es jelzetű kézirat ismertetésével zárom. A főként fizikai tárgyú tanulmányi jegyzetről még Jakucs István állapította meg, hogy fő forrása Sperling, és hogy az eperjesi iskolában készült 1644–45-ben. A kézirat részletesebb bemutatásával amellet fogok érvelni, hogy az eperjesi tanár – hasonlóan a különféle példányokban található margójegyzetekhez – a fizikai jelenségek egzegetikai, morálteológiai és természetes teológiai applikációjára helyezte a hangsúlyt, és így a fizika oktatásán keresztül a leendő lelkészek számára teljes körű képzést kívánt nyújtani.

Zilahi János hitvédelmi irata a szerzőnek szóló üdvözlőversek tükrében

Zilahi János (1590–1677) zsigódi református lelkész *Az igaz vallásnak világos tüköre* (RMK I, 1136) című hitvédelmi irata 1672-ben jelent meg Kolozsvárott. E könyvben a szerző az 1660-as években a felső-magyarországi városokban zajló durva hangvételű felekezeti vitákra reflektál, előszavából kitűnik, hogy kifejezetten Sámbar Mátyás jezsuitának az egész polémiaát elindító *Három üdvösséges kérdés* című traktátusa készítette a szöveg megírására. Zilahi alkotása csak az utóbbi időben került a korszak kutatóinak látóterébe. A könyv előszavának egy részletét Gábor Csilla beválogatta a 17. századi polemikus irodalmat reprezentáló szemelvénygyűjteményébe, Hargittay Emil a Pázmány és Alvinczi közötti viták kapcsán említi egyik történeti forrásértékű szövegrészletét. Újabban Oláh Róbert Kálvin műveinek recepciótörténeti vizsgálata során vizsgálta a zsigódi lelkész könyvét.

Előadásomban a szerzőnek írt üdvözlőverseket szeretném részletesebben bemutatni és feltárni a mű prelimináriáiban olvasható, a lelkész tiszteletére írt köszöntő költeményeket, amelyek kontextualizálják, lokalizálják, értelmezői keretet adnak a teológiai iratnak. Igyekszem megvilágítani, hogyan is illeszkedtek e versek a korban megjelenő, a protestáns mártírológiai hagyományt is közvetítő üdvözlő versek műfaji tradíciójába, amelynek legismertebb, a szakirodalomban is alaposan tárgyalt példái a Czeglédi István posztumusz műveként 1675-ben kiadott *Sion vára* (RMK I, 1187) című nyomtatvány paratextusainak versei voltak.

GOLUB XÉNIA

A grábóci szerb ortodox monostor könyvtára

Grábóc község Szent Arkangyalok-monostorát 1585-ben szerb szerzetesek alapították, akik Dalmáciából menekültek a tolnai dombok közé. Így jött létre a mai Magyarország legrégebbi, jelenleg is élő ortodox szerzetesközössége. A grábóci monostor a 17–19. században a magyarországi ortodoxia egyik legjelentősebb egyházi-szellemi központja volt. Erről művészeti értékeiben is igen gazdag, barokk temploma mellett leginkább a könyvtára tanúskodik. Ez hazánk egyetlen ortodox monostori könyvtára, amely ma a Budai

Szerb Ortodox Egyházmegye szentendrei könyvtárának legértékesebb különgyűjteményét alkotja. Noha legkorábbi cirill kéziratait és régi nyomtatványait szerbiai szakemberek már 1991-ben számba vették, a gyűjtemény feldolgozása ma is folyik.

Az előadás célja, hogy magyar nyelven elsőként több oldalról is megvilágítsa az egyedülálló grábóci bibliotéka művelődéstörténeti jelentőségét. Elsősorban a szerzetesközösség tagjainak könyvhöz való viszonyát kutatja, maguk a könyvek illetve levéltári iratok alapján. A könyvtár legrégebbi kézírataiból fény derül az első ismert könyvbeszerzéseik mellett scriptori tevékenységükre is. A régi nyomtatványokban elhelyezett tulajdonbejegyzéseik és a fennmaradt könyvjegyzékek alapján pedig arról is képet kapunk, hogy kik és miképpen építették s viselték gondját a monostori könyvgyűjteménynek.

GYULAI ÉVA

„Habet suum fatum libellus”:

Daróczy Ferenc prágai nyomtatványa

(*Vera descriptio rerum in Transsylvania...*, Prága, 1600)

„Habet suum fatum libellus” – könyvek megjelenését a véletlenek is segíthetik, így történt ez a fiatal katolikus nemes, beregdaróci birtokos, Daróczy Ferenc (1572 előtt–1616) egyetlen ismert műve esetében is. A *Vera descriptio rerum in Transsylvania post Moldavicam expeditionem gestarum* című könyvecske, amely Erdélynek a Vitéz Mihály vajda alatti alig öt hónapos, 1600. májustól a miriszlói csatáig (1600. szeptember 18.) tartó történetéről számol be, kalandos úton jutott el Prágába, ahol nem sokkal később kinyomtatták. A kéziratot szerzője 1600. október 3-án fejezte be a leleszi prépostságban, és Náprágyi vagy Náprágyi Demeter erdélyi püspöknek és kancellárnak ajánlotta, aki Erdélyt elhagyván, magával vitte Rudolf császár székvárosába. A szöveget azonban nem Náprágyi adja nyomdába, hanem a saját üzleti ügyeiben éppen a prágai udvarnál tartózkodó Szokoly Péter. A kisvárdai Szokoly Miklós (Telegdy Kata férje) „szerző-mozgó” unokaöccse, aki éppen a nagyhatalmú Homonnai Drugethekkel pereskedik, és saját ügyében keresi fel a császári-királyi udvart, olyan fontosnak ítélte Daróczy szövegét, hogy saját költségén nyomtattatta ki Nicolaus Strauss óvárosi nyomdájában. A prágai nyomtatvány további sorsa is különleges, bár jelenleg egyetlen példánya ismert a bécsi Österreichische Nationalbibliothek gyűjteményében, ráadásul csonkán, hiszen

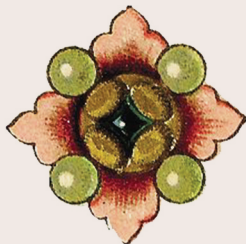
a 31 főlíós *libellus* utolsó 11 oldalát korabeli kézírással egészítették ki; ritkasága ellenére bizonyosan eljutott Daróczy kortársához, a történetíró Somogyi Amb-rushoz (1564–1637 után) és másokhoz is.

HEGYI ÁDÁM

Történetíró református lelkészek olvasmányai a 18. században

A 18. századi református történetírók közül Debreceni Ember Pál, Bod Pé-ter és Sinai Miklós munkásságát szokták kiemelkedőnek tartani. A kál-vinista történetírást viszont nemcsak ők képviselték. A vértelen ellen-reformáció miatt szinte az összes egyházközség rákényszerült arra, hogy igazolja létezését. Ennek érdekében égetően szükségessé vált a gyülekezetek múltjának tisztázása, ezért a 18. században nagyon sok református egyház-község megírta saját történetét. A történeti munkák szerzői a legtöbb esetben a helybeli lelkipászorok voltak. Írásaik igen változó színvonalúak. Kecskemé-ti Selymes János például a középkor és a reformáció történetét is megírta, míg mások fél oldalban elintézték a történeti adatok összefoglalását.

A hazai irodalomtörténet-írás az utóbbi években figyelt fel a kézíratos egy-háztörténetek jelentőségére. A kutatási eredmények szerint ezeket a műveket egyértelműen olvasásra szánták, nem pedig magánhasználatra. Keveset tudunk viszont arról, hogy milyen forrásokat használtak fel szerzőik a kéziratok elkészí-téséhez. Tervezett előadásunkban azt fogjuk megvizsgálni, hogy íróik milyen nyomtatott és kézíratos műveket olvastak az egyháztörténetek elkészítéséhez. Egyben arra is kíváncsiak vagyunk, hogy olvasmányaik mennyire tekinthetők személyes, saját olvasási élménynek, és mennyire közösségi olvasásnak.

**Írni, szerkeszteni, kiadni:
Velius *De bello Pannonico* című műve
a megírástól a 18. századi első kiadásig**

Caspar Ursinus Velius, a kitűnő sziléziai humanista nemcsak azért foglalt el különleges helyet a magyarországi historiográfiában, mert ő volt a később Laziuson, Zsámbokyn, Brutuson át egészen Pray Györgyig ívelő Habsburg udvari történetírók (*Hofhistoriker*) első képviselője. I. Ferdinánd uralmának első éveiről írott műve már csak azért is érdemes a figyelmünkre, mert a maga korában ugyan, mint a kora újkori történetírás legtöbb darabja, kéziratban maradt, ám 1762-ben Kollár Ádám Ferenc, a bécsi Udvari Könyvtár (*Hofbibliothek*) vezetője sajtó alá rendezte és igényes, tudományos kiadásban megjelentette Velius történetírói hagyatékát. A *De bello Pannonico* címmel kiadott munka (ennek újabb kiadása egyébként azóta sincs) szerzője tehát Velius, kiadója pedig Kollár. De valóban ilyen egyszerű a helyzet?

Velius ismert kézirateit az ÖNB őrzi (egy pár éve felfedezett jelentős kivételtől eltekintve, mely az OSZK-ban található). Kollár kiadásából minden nagyobb könyvtárnak van példánya. Az előadásban azt a folyamatot járom körül, melynek során Velius kéziratea Kollár művében megkapja ma ismert formáját. Ennek során rá kívánok mutatni arra, hogy milyen jelentős szerkesztői szerepet játszott a kiadás előkészítésében Velius utóda, Wolfgang Lazius, akinek szerepét egy, az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött kézirat segített újabban kellőképp tisztázni. Az előadás tehát azt a folyamatot mutatja be, ahogy egy rendezetlen kéziratból (Velius-fázis) szerkesztett munka lesz (Lazius-fázis), majd a 18. század közepén egy tudós, máig használható nyomtatott kiadás készül belőle (Kollár-fázis).

KIS TÍMEA

O tempora, o libri! A könyvek recepciójának 17. századi változásai

Bár a könyvnyomtatás valóban alapjaiban változtatta meg a kora újkori tudós közösségek életét, a 17. század első felében olyan jelentéseket is társítani kezdtek a kötetekhez és azok gyűjtéséhez, amelyek éles ellentétben álltak a korábban megszokottakkal. A könyv a bölcsesség, a hasznos tudás je-

le volt akár a szentek attribútumaként, akár a humanista portrék rendre megjelenő kellékeként; a hatalom, sőt az uralkodói reprezentáció rendkívül kifejező eszköze is lehetett, a kifejezett érdeklődési körön túli gyűjtését pedig nem csupán a tudós személyek és közösségek, hanem az arisztokrácia tagjai közül is egyre többen szorgalmazták.

A könyvnyomtatás elterjedésével azonban az is hamar egyértelművé vált, hogy a könyv nem csupán lehetőség, hanem veszélyforrás is lehet, ahogy ezt például az egyes egyházi reformmozgalmak hatalmas tömegeket elérő kiadványairól vélték. A természettudományos ismeretek – különösen a medicina – robbanásszerű fejlődésével a „haszontalan” tudományok iránti ellenérzés a könyvek elleni kritikaként is realizálódhatott; a könyv e kontextusban immár a hiábavaló, haszontalan tudást is kifejezhette. A 17. század folyamán mind több szöveges illetve képi példa mutatott rá a célszerűn túli oktalan, öncélú felhalmozás és használat káros voltára is; az előadás során ezek eszmei hátterét és realizációit vizsgálom.

KISS FARKAS GÁBOR

Egy könyv két olvasója: az Újvilág mint példázat Jacobus Palaeologusnál és Szamosközy Istvánnál

G irolamo Benzoni 1565-ben jelentette meg *Historia del mondo nuovo* című leírását a spanyol hódítás 1541–56 közötti haladásáról és saját tapasztalatairól az Újvilág természeti viszonyairól és társadalmi körülményeiről. A hugenotta Urbain Chauveton a mű korábban is meglevő kritikus hangvételét felerősítette, és a szöveget spanyolelleses vádirattá alakította 1578-ban megjelent latin fordításában. A kötet két 16. századi magyarországi humanistára is nagy hatással volt: ez alapján alkotta meg a naiv, természeti Ész által vezérelt mexikói Telephus alakját *Catechesis Christiana* című dialógusában Jacobus Palaeologus, Szamosközy István pedig végigjegyeztelte a mű latin fordítását Leriusz Brazília-leírásával együtt. Előadásomban a korábbi kutatás megjegyzéseit (R. Dostálová, Kovács Sándor Iván) vetem össze a Benzoni-kutatás (Frank Lestringant) eredményeivel, és ez alapján mutatom be, hogyan vált Amerika protestáns példázattá a 16. század végi Magyarországon, és a hugenotta propaganda miképp befolyásolta a magyarországi befogadók olvasatát.

Közönségképzetek a kora újkori magyar költészetben: Balassi Bálint példája

A kora újkori kéziratos és nyomtatott szövegek média- illetve olvasástörténeti szempontú tanulmányozásának kulcskérdése a különböző mediális megjelenésű szövegek használati módjának tanulmányozása. A 17. századi magyar nyelvű világi költészet esetében az irodalomtörténeti hagyományban fellelhetők ugyan a medialitásra, elsősorban a kéziratos versgyűjtemények befogadására vonatkozó reflexiók, de az eddigi elemzők mégis kevés figyelmet fordítottak a szövegek poétikai sajátosságai és mediális létmódjuk közötti összefüggés vizsgálatára. Előadásomban Thienemann Tivadar, Walter J. Ong és az újabb, elsősorban az aposztrofikusság kérdéséhez kapcsolódó poétika-történeti szakirodalom segítségével ezt a szempontot állítom a középpontba. A 16. század végi, 17. század eleji kéziratos versgyűjteményekben, mindeneke előtt Balassi Bálintéban vizsgálom, hogy vajon a kéziratos kultúrára jellemző „közeli közönség” és a szövegek aposztrofikus szerkezete között milyen összefüggés van. Úgy gondolom, hogy az aposztrophéknak a modern (a nyomtatott könyv médiumának sajátosságaira épülő) költészettől különböző megjelenési formája a kéziratos versgyűjtemények lényegi poétikai sajátosságára világíthat rá, ugyanakkor – ezen túlmenően – egyes művek eddigi értelmezéseit is árnyalhatja. Balassi költészete esetében ez elsősorban annak a már Eckhardt Sándor által felvetett, de a későbbi szakirodalom által szisztematikusan nem vizsgált megfigyelésnek az érvényesítését jelenti, hogy a versek az elsődleges címzettekén túl más befogadók létét is implikálják.

**Sok forrás, egy Isten:
Felekezetközi szöveghasználat a 17. századi
unitárius kéziratok kódexekben**

Gyakran ismételt tétel, hogy az 1571-ben életbe lépő cenzúrarendeletek hatására az unitárius közösség elesett a korszakban egyre fontosabb szerepet kapó nyomtatás lehetőségétől, így hitvitai és egezetikai munkáik, prédikációs köteteik és egyéb egyházi témájú műveik a kora újkor legnagyobb részében csak esetlegesen és sokszor titokban jelenhettek meg nyomtatásban. Míg voltak arra törekvések, főleg a 16. században és a 17. század elején, hogy mind a hitvitai, mind a prédikációs irodalmat, valamint énekeskönyvek anyagát, zsoltárfordításokat és egyéb munkákat kéziratok másolatokban őrizzék meg és terjesszék, egyre nagyobb problémát jelentett az unitárius prédikátorok számára a mindennapi gyakorlatban a szövegek használata. Így a 17. században elkezdtek beszivárogni a katolikus és református szerzők által kiadott, nyomtatott formában jóval könnyebben elérhető prédikációk és teológiai munkák a kéziratok gyűjteményekbe. A megigazított, „megjavított” forrásokat sokféle módon használták fel az unitárius közösség tagjai, nem csupán kompilált szövegekről beszélhetünk, hanem teljes átemelésekről is. Bár a közelmúltban több tanulmány született többek között Balázs Mihály, Szigeti Molnár Dávid, Ősz Sándor Előd és Túri Tamás tollából, melyek az unitárius nyomtatványhasználat és szövegátvétel kérdéseivel (is) foglalkoztak, a 17. századi unitárius kéziratok anyag ilyen szempontú átfogó vizsgálata még nem történt meg. Az eddiginél jóval nagyobb korpust áttekintő legújabb kutatások eredményeinek bemutatásával így részletesebb képet kívánok nyújtani a felekezetközi textuális kölcsönhatások vizsgálatához.

A láthatatlan könyvtár: Forráshasználat Illyés András prédikációgyűjteményében

Az újabb kutatások fényében egyértelművé vált, hogy Illyés András 17. század végén megjelent prédikációgyűjteményei jelentős mértékben (eddiggi adataink szerint körülbelül 98%-ban) jelöletlen, szó szerinti szövegátvételen illetve tükörfordításon alapulnak. Előadásomban arra keresem a választ, hogy miként határozta meg a forráshasználatot Illyés könyves műveltsége, illetve hogyan változtak meg az idők során (véltetően könyvbeszerzései illetve az ezzel kapcsolatos nehézségek hatására) fordítói-kompilátori szokásai.

MÁTÉ ÁGNES

Lucretia, az író nő: Az RMNy 693 (Kolozsvár, 1592) címlapillusztrációjának helye a *Historia de duobus amantibus* 15–16. századi ikonográfiai hagyományában

Az előadás első részében bemutatom azokat a főbb tematikus csoportokat, amelyeken keresztül Eurialus és Lucretia története kapcsolódik más szerelmi történetek ábrázolási hagyományához, pl. triumphus Amoris, Ghismonda, Apollonio di Tiro. A második részben felsorolom azokat az általános illetve specifikus jeleneteket, amelyekre a különböző nemzetiségű metszők felosztották a történetet, a leggazdagabban illusztrált német és dán kiadványokban mintegy húsz képben elmesélve az eseményeket. A kolozsvári 1592-es históriás ének címlapján látható illusztráció a specifikus, azon belül a sűrítő ábrázolások közé tartozik. A latin és nemzeti nyelvű, kéziratos és nyomtatott *Historia* példányokban eddig feltárt mintegy ötven különböző illusztráció között a magyar kiadványé az egyetlen ábrázolás, amelyen a főhősnő levélírói képességeire egyáltalán utalás történik. A női alfabetizáció 16. századi helyzetét bemutató kutatások fényében igen figyelemreméltónak tartom, hogy a metszetet készítő Lucius Jacobus az író nőt tartotta a történet kiemelendő motívumának, miközben sem német mintái, sem a szintén német minta alapján dolgozó dán metsző(k) nem jelezték Lucretia e képességét metszeteiken.

Ars inscribendi? Filiczki János *album amicorum*áról

Filiczki János *album amicorum*ának részletes elemzésén keresztül egyrészt arra a kérdésre igyekszem választ találni, hogy létezett-e valamilyen műfajra szabott olyan esztétikai norma, amely önmagán túlmutatva a bejegyző és címzett kapcsolatát is tükrözi. Példák bemutatásával azt is megvizsgálom, hogy milyen műfaji lehetőségei voltak a bejegyzőnek, és ezeken a kereteken belül milyen szabadsággal tudott mozogni. Az idézetbeírások a ma már számunkra elveszett személyes utalásokon kívül képesek-e olyan költői játékokra, amelyek a pusztá másolásnál több kreativitást igényelnek és a szöveges-vizuális utalások miatt még ma is érzékelhetők. Mindezek az esztétikai-retorikai értelmezéseken túl az udvari és a polgári elítőkultúra olyan – a barátság intézményén alapuló – médiumát is láthatjuk benne, amelyet megpróbálok az ajándékgazdaság (*Gabenökonomie*) szociológiai aspektusán keresztül is körbejárni, és az albumbejegyzéseket a kulturális cseregazdaság más termékeitől elkülöníteni.

MONOK ISTVÁN

A könyvtár tartalmi összetétele – az iskola szellemi arculata: 16–18. századi protestáns iskolai könyvtárak a Magyar Királyságban és Erdélyben

A magyar olvasmánytörténeti kutatások egyik tézise az, hogy a kora újkori Magyar Királyságban és Erdélyben az intézményi – főként az iskolai – könyvtárak szerepe jelentősebb egy-egy értelmiségi olvasmányműveltségének alakításában, mint a kortárs nyugati szakemberekében. Ezen túlmenően az is állítható, hogy egy-egy iskolai könyvtár tematikus összetétele jelentősen meghatározza az intézmény szellemi arculatát. Harmadik állításként megemlíthető az, hogy amennyiben volt az iskola környezetében közös használatú könyvtár, érzékelhető az itt felhalmozott könyvanyag hatása az adott hely értelmiségének olvasottságán.

Az előadás ezeknek az állításoknak a forrásokkal történő alátámasztására tesz kísérletet. A 16. századi iskolaalapítások történetében alapvető kérdés az, hogy a protestáns vagy protestánsná alakított iskola megőrizte-e, illetve mennyiben és milyen szellemi tartalommal a középkori és a korai humanizmus hagyományait. A beiskolázási környezet, a diákok családi környezete, esetleges előzetes ismeretei befolyásolták-e az iskola képzési programját, és ennek megfelelően a könyvtár anyagának bővítését – vagy éppen a meglévő könyvanyag határozta-e meg azt, hogy milyen oktatási módszertant és példaanyagot választottak a tanárok az iskolai foglalkozásokon? A 16. századból jól dokumentáltak a következő iskolák könyvtárai: Brassó, Németújvár, Trencsén.

A magyar történelem egyik legrombolóbb háborúja az úgynevezett tizenöt éves háború (1591–1606). A 16. századi protestáns intézményi építkezés ekkor jelentős rombolás áldozata lett. Az újjáépítés már egy poszttridentinus, a katolikus egyház újjáépítésének környezetében zajlott. Kulcsfontosságú kérdés lesz, hogy a protestáns iskola alapvetően egy-egy patrónus család támogatásától függ-e, vagy közvetlenül valamelyik egyházi szervezettől (egyházkerülettől). Az iskola könyvtárának a gyarapítása, tervezett volta vagy csupán az adományokra utaltsága meghatározza a könyvtár anyagának tartalmi bővülését, összetettségét vagy egysíkúságát. A 17. századi példáink: Sárospatak, Debrecen, Kolozsvár, Nagynyed.

A 18. század egy katolikus birodalom kereteibe való illeszkedés, a protestáns intézményi rendszer szervezett háttérbe szorításának korszaka. A kérdés tehát, hogy ebben a környezetben miként alakul a könyvtárak anyagának összetétele, mennyire frissül vagy mennyire válik elavulttá, hatásában a tudást archaizáló jellegűvé. Peldáink: Nagybánya, Zilah, Marosvásárhely, Sopron.

Mindegyik korszakban külön felvetendő az egyes kiemelkedő személyiségek szerepe a könyvtárak arculatának alakításában (példaként: Johann Hontor, Beythe István, Johannes Amos Comenius, Apáczai Csere János, Pápai Páriz Ferenc stb.).

OLÁH RÓBERT

Könyvaukciók a Debreceni Református Kollégiumban (1743–1842)

A Kárpát-medencei református kollégiumok történetében számos olyan résztéma lappang, amely bár a fő tevékenységhez, az oktatáshoz kapcsolódik, szerény mellékágnak látszik. Ezek közé tartozik a kollégiumokban folyó antikvár könyvkereskedelem feltárása is. A magyar reformátusok által

lakott területekre jellemző intézményes könyvkereskedelem gyengesége/hiánya valamint a kollégiumi professzorok peregrináció idején szerzett tapasztalata hívhatta életre az önellátást a használt könyvek újraelosztása területén. Bár szervezetten eddig nem kutatták az antikvár kereskedelmet, vannak arra utaló nyomok, hogy Nagyenyedtől Sáropatakig hasonló módon szervezték meg a könyves hagyatékok eladását. Az előadásban bemutatjuk a Debreceni Református Kollégiumban 1743 és 1842 között fennálló gyakorlat legfontosabb elemeit.

ORBÁN ÁRON

Clusius magyarországi gombákról szóló műve keletkezésének kérdései

Carolus Clusiusnak (1526–1609), a németalföldi természettudósnak és humanistának a „pannóniai” gombák leírását tartalmazó műve (*Fungorum... brevis historia*) 1601-ben Antwerpenben jelent meg nyomtatásban, az *Opera omnia* első részének, a *Rariorum plantarum historiá*nak függelékeként. Fennmaradt ezenkívül gombákat ábrázoló akvarelleknek Clusius birtokában levő gyűjteménye, az úgynevezett Clusius-kódex. A *Fungorum... brevis historia* az első nyomtatott mű Európában, amely egy összefüggő terület gombáit mutatja be, így rendkívül jelentős tudománytörténeti szempontból; a két forrás keletkezésének azonban számos megoldatlan kérdése van. Egy 1584-es levél és a Clusius-kódex bejegyzései alapján nyilvánvaló, hogy Batthyány Boldizsár támogatta a gombák lefestését és a mű megjelenését, nem tisztázott azonban, maga Clusius melyik magyarországi útja során foglalkozhatott gombászati kérdésekkel. Az újabb holland szakirodalom alapján tudható, hogy a művet – ahogy magát a *Rariorum plantarum historiá*t is – már a leideni időszakban, az 1590-es években állította össze és készítette elő nyomtatásra Clusius. A levelezés alapján milyen közelebbi adatokat tudhatunk meg a mű keletkezéséről? Hogyan függenek össze a *Fungorum... brevis historia* illusztrációi és a Clusius-kódex akvarelljei? Ezeket a kérdéseket járja körül a tervezett előadás.

Reformátorok művei a történelmi Erdély római katolikus, református és unitárius gyökerű könyvtáraiban

Az elmúlt öt évben mintegy tizenöt erdélyi gyűjteményben (a címben megjelölt három felekezet legjelentősebb könyvtáraiban) vizsgáltuk meg és írtuk le a reformáció 15 európai teológusának (Benedictus Aretius, Théodore de Bèze, Johannes Brenz, Heinrich Bullinger, Jean Calvin, David Chytraeus, Rudolf Gwalther, Ludwig Lavater, Martin Luther, Georg Maior, Philipp Melanchthon, Wolfgang Musculus, Johannes Oekolampad, Pietro Martyr Vermigli és Girolamo Zanchi) műveit. A kutatás alapvető kérdése az volt, hogy mikor kerültek ezek a kiadványok a Kárpát-medencébe, kik olvasták, és milyen hatásuk lehetett az erdélyi felekezetek életére, teológiai fejlődésére. Az előadásban ennek a kutatásnak az előzetes eredményeit szeretnénk vázolni, kitérve a szerzők és a műfajok arányára, illetve egyes könyvtulajdonosok illetve intézmények preferenciáira. Külön szándékunk kiemelni a 16. századi tulajdonosi csoportokat, illetve ezek könyvvásárlási szokásait (pl. wittenbergi magyar diákok belső „könyvpiaca”).

PERGER PÉTER

A 17. század második felében kiadott hazai kalendáriumok krónika részei mint a történeti ismeretek közvetítői

A 16. század végétől kezdve a hazai kalendáriumok szinte állandó részét képezték a krónikák, történelmi beszámolók, híradások. Forrásaik közt kimutathatók ismert történeti munkák, a nehezen dokumentálható eredetű kortárs és lokális jelentőségű hírek, azonban maguk is nyomtatott forrásnak tekinthetők. Szövegüket – mind az egyes sorozatok, mind azok különböző éveiben megjelent tagjai tekintetében – egyrészt nagyfokú állandóság jellemzi, másrészt jelzésértékű eltérések azonosíthatók bennük. Az előadás – a korábbi szakirodalmat kiegészítve – e hasonlóságokat és változó elemeket kívánja áttekinteni, összehasonlítva a 17. század második felében, különböző szellemi, gazdasági, politikai és társadalmi helyzetben, adott esetben más közönség számára kiadott, eltérő nyelvű kalendáriumsorozatok krónika részét.

Különösen annak tükrében, hogy a történeti szakmunkák adatait, szemléletét főképp ezek közvetítették – kisebb-nagyobb mértékben az összeállító műveltségén, világlátásán átszűrve – a szélesebb olvasóközönség számára, meghatározva, alakítva történelemképüket.

PESTI BRIGITTA

A szerző és patrónusa:

A 17. századi magyar irodalom támogatói rendszerének sajátosságai nemzetközi összehasonlításban

Előadásomban a 17. századi magyar és német nyomtatványirodalom rendszerének, felépítésének és átalakulásának nemzetközi összehasonlító vizsgálatával foglalkozom. A kora újkor irodalmi mecenatúrájára vonatkozó korábbi kutatásaim során több olyan jelenség feltűnt, amely a nemzetközi szakirodalomból a kortárs európai irodalmak kapcsán nem ismert: ilyen többek között az egyház könyvkiadásban betöltött csekély szerepe, a városi, közösségi mecenatúra hiánya, valamint a női támogatók erőteljes jelenléte, gyakran kezdeményező szerepe. A kora újkorban éppen lendületet kapó magyar nyelvű könyvkiadás támogatási sajátosságainak kontextualizálásához a nemzetközi szakirodalom mellett igyekszem egy nagyobb német nyomtatvány-korpuszt is áttekinteni, amelynek során elsősorban olyan kérdésekre keresem a választ, hogy vajon mennyire egyediek a hazai könyvkiadás támogatásában megfigyelhető jelenségek. Milyen okok feltételezhetőek a háttérben, és hogyan jelennek meg a támogatási rendszer átalakulásának első jelei a korszakban?

PETNEHÁZI GÁBOR

Brutus, avagy a magyar és erdélyi történelem könyvei

Gian Michele Bruto (1517–1592) az 1570-es évek végétől egészen haláláig dolgozott monumentális magyar történeti művén. A hagyatékában Erdélyben maradt kéziratgyűjtést 1594-től Szamosközy István (1565–1612) vette gondozásba, egyértelműen azzal a szándékkal, hogy a *Rerum Un-*

garicarum libri végre nyomdába kerülhessen. Folytatást írt hozzá négy könyvben, illetve nem zárható ki, hogy az *Origines* című műve is ekkor keletkezett, amelyet a Brutus és saját művét Bonfinivel kiegészített, teljes magyar történet elé szánhatott. A nagyívű terv azonban csak terv maradt: 1598-ban Brutus művét át kellett adnia az Erdélybe érkezett császári biztosoknak, köztük a saját történeti művének megírására saját bevallása szerint éppen ekkor ihletet kapott Istvánffy Miklóssal (1538–1615). A kutatás legújabb eredményei igazolták, hogy amit ma a Brutus-hagyaték trentói és pesti kézírataiként ismerünk, abban a pillanatban váltak végérvényesen szét, amikor Szamosközy a később Trentóba került (és ott csak 2020-ban felfedezett) példányt átadta a biztosoknak. Nem csupán egy kézirat vált ketté azonban: e szimbolikus pillanat azt a folyamatot is elindította, amelynek eredményeként a kora újkori történetírás magyarországi és erdélyi ága elvált egymástól. A folyamat megfordítására egészen 1622-ig, Istvánffy művének megjelenéséig kimutathatóan élt egy törekvés Erdélyben. Előadásomban e terveket veszem sorra, végső soron arra keresve a választ: hogyan került végül Trentóba a soha ki nem adott Brutus-kézirat?

PETRŐCZI ÉVA

Szenci Kertész Ábrahám és a lüneburgi Sterne-nyomda

Lüneburg, régi nevén Lüneburgum, a Lübecktől nem messze fekvő Hanza-város iránti érdeklődésemet felkeltették a Várad Biblíához és Szenci Kertész Ábrahámhoz kötődő vizsgálódásaim. A jeles nagyváradi nyomdász után egy generációval később élt Pápai Páriz Ferenc azt írta Szenci Kertészről szóló versében, hogy az ő tipográfiája holland betűkészlettel dolgozott, az Elzevirek magyar követőjeként. Ugyanakkor Szenci Kertész Ábrahám kortársa, Szalárdi János, a *Siralmas magyar krónika* szerzője szerint Bethlen István Lüneburgból hozatta a váradi nyomda felszerelését: „Az váradi nevezetes oskolához és ecclesiához szinte a lüneburgumi hercegségből ugyan Lüneburgumból igen szép typographiát nagy költséggel hozatott volt.” Az teljesen bizonyos, hogy Szenci Kertész Ábrahám járt Németalföldön, de – bár használt egy Elzevier-nyomdászjelvényt – nem tudjuk, hogy ez csak készletbeszerző vagy tanulmányút volt. Egy bizonyos: Németországban is mindenképpen kellett járnia. A lüneburgi Sterne-féle nyomda, amely a pietista és puritán irodalom egyik igazi „fellegvára” lett, élénk kapcsolatot tartott fenn Wolfenbüttel tudós urával, a könyvgyűjtő és könyvtáralapító Ágost herceggel is. Sajnos az 1956-ban megje-

lent *Lüneburg és a Sterne-nyomda* című kiadvány, Hans Dumres és Carl Schilling könyve név szerint egy magyar nyomdászt sem említ, azt azonban igen, hogy „Magyarország és Erdély az állandó vásárlók közé tartozott.”

P. VÁSÁRHELYI JUDIT

Költői barátság vagy vetekedés? Szenci Molnár Albert és Georg Rem latin versei

A dolgozat feleleveníti Szenci Molnár Albertnek és a 17. század elején Georg Rem körül Altdorfban kialakult tudós baráti körnek (Konrad Rittershausen és Konrad Rhumel) már korábban ismert, azonos témára írt verseit. Majd részletesen bemutatja azt az újabban előkerült egyleveles nyomtatványt, amelyen Molnár Albert és Georg Rem költői barátságának újabb, sajátos – gyász alkalmából született – darabjai olvashatók 1611-ből.

Az előadás egyúttal jó alkalom arra is, hogy az egyleveles nyomtatványok felkutatásának a fontosságára is felhívja a figyelmet. Az ilyen magyar vonatkozású nyomtatott dokumentumok feltárása ugyan már évtizedek óta folyik a hazai bibliográfiai kutatásban (RMNy, RMK III), de feltételezhetően még sok e téren is a tennivaló. Jelentőségüket bizonyítja, hogy egy-egy ilyen nyomtatvány még az olyan sokat kutatott és viszonylag ismert literátor esetében is tud újabb adalékkal szolgálni, mint amilyen Szenci Molnár Albert.

SIMON JÓZSEF

Antik filozófiai források 16. századi kiadásai a 16. század végi magyar eszmetörténetben

Az előadás rövidebb esettanulmányok füzéréként tesz kísérletet annak megválaszolására, hogy az 1580–90-es évek magyar filozófiai reflexióiban milyen 16. századi kiadások használatát érhetjük tetten az antik gondolkodók, különösképpen Arisztotelész és Platón műveire vonatkozóan. Arisztotelész esetében Enyedi György *Explicationes*ének (Kolozsvár, 1598)

egyik széljegyzete alapján mutatunk rá arra, hogy miként tájékozódott a szerző Arisztotelész és követői szövegeinek 16. századi kiadásai között. A platonikus tradícióra vonatkozóan a Ficino-fordítás kiadásának (legalább kilenc összkiadás) használatáról tanúskodó filológiai tényeket olyan adatokkal szembevetjük, amelyek a kálvinista Jean de Serres-féle, Henri Estienne által gondozott, kétnyelvű 1578-as Platón-kiadás hazai recepciójára utalnak. Az előadás konklúziójában kísérletet tesz arra, hogy a különböző kiadások használatának kérdését konfesszionális keretbe illessze.

SIPOS GÁBOR

Olvasó, tollal a kezében:

Vitatkozó margójegyzetek a kora újkori erdélyi könyvtárakban

A régi könyvekkel foglalkozók körében közhely, hogy rengeteg kötetben találhatunk a mű tartalmára vonatkozó margináliákat. Jó néhányuk kiegészíti a szöveget, tagolással segíti elő az újrakeresést, de igen sok olyan akad, amelyik vitatkozik a nyomtatott szöveggel vagy annak szerzőjével. Lehetőség szerint vizsgálni szeretném a tollal a kezében olvasó vitázó indítékait, céljait, a bejegyzések utóéletét, más olvasótól származó kiegészítéseit. A bejegyzéseket tartalmazó kötetek, épp e margináliák révén, egyénivé válnak. Azt is fel kívánom tárni, hogy a vitatkozó széljegyzetek divatja, szokása hogyan változott a kora újkorban.

SZABÓ ANDRÁS

A vizsolyi nyomdáról másképpen

Az előadás elsősorban a vizsolyi nyomda kapcsolati hálójára koncentrálni, erre a korábbi kutatások kevésbé figyeltek. Bornemisza Péter egykori nyomdájára Mantskovit Bálint vezetésével az ország nyugati feléből, Galgócra költözött át keletre. Ott a közeg, amelyben dolgozott, főként evangélikus volt, egy olyan egyház igényeit szolgálta, amelyben még egy szervezetben voltak a két nagy reformációs irányzat hívei. Főnemesi pártfogói első-

sorban a Forgách család tagjai voltak. Vizsolyban Rákóczi Zsigmond lett a fő patrónus, s a református egyház magyar Bibliáját kellett kinyomtatnia. Ugyanakkor kapcsolatba került a kassai polgársággal (a városnak ekkor még nem volt nyomdája), s a naptárkiadáson keresztül a környék lehetséges vásárlóival. A fennmaradt és valószínűleg létezett vizsolyi nyomtatványok (köztük a Balassi-epicédium) vizsgálatán keresztül feltérképezem, mit tudunk a szerzőkről és a lehetséges vásárlókról. A kutatás megkísérli felderíteni az esetleges korai possessorokat is, az elérhető példányok kézbevitelével.

SZATMÁRI ÁRON

**Nyomtatott irodalom kéziratban:
Kották, dallamok és nótajelzések
a Bogáti Fazakas-szöveggyűjtemény fénypéldájában**

Bogáti Fazakas Miklós költészete mind poétikájában, mind formakincsében a nyomtatottsághoz szorosan kötődő irodalmi műfajokhoz és regiszterekhez közelít. A versek a 16. századi gyűlekezesi énekeskönyvek és históriás éneket tartalmazó nyomtatványok beható ismeretéről és hatásáról tanúskodnak. Ennek ellenére a szövegegyüttes jelentős része kizárólag a kéziratos nyilvánosságban terjedt.

Az előadás a Bogáti-zsoltárfordítások szöveggyűjteményének sajátosságait mutatja be, a versek metrum- és dallammintáira valamint az ezekben megmutatkozó varianciára koncentrálva. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy mit kezd ez a kéziratos nyilvánosság azokkal a szövegekkel, amelyek a nyomtatáshoz kötődő, „hivatalos-populáris” regiszterből veszik mintáikat, illetve mit tesz láthatóvá a médiumváltás a 16. századi dallamgyűjteményből, amit esetleg a nyomtatott hagyomány elhalványít. A kutatás nem csak a Bogáti-filológia számára hoz eredményeket: a sok szempontból egyedi anyag megkívánta textológiai eljárások a 16. századi nyomtatott irodalom vizsgálata során is kamatoztathatók.

Lappangó és töredékes könyvek, avagy elveszett és hiányos szövegek a 16. századi magyar irodalomban

Az idén lesz száz esztendeje annak, hogy Bornemisza Péter *Electrája*, hosszú lappangás után előkerült. Ferenczi Zoltán (1857–1927), a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója, 1923. szeptember elsején, Herman Anders Krüger (1871–1945) gothai könyvtárigazgató leveléből értesült a felfedezésről. Az évforduló kapcsán érdemes számba venni a régi magyar irodalomban mindazokat az ismert veszteségeket, amelyek miatt bizonyos irodalmi szerzeményeket teljesen nélkülözünk, vagy fájó hiányokat tapasztalunk még a kánonban előkelő helyen álló szövegekben is. Felmérhetetlen viszont az a veszteség, amely a még említésben vagy könyvjegyzékekben sem szereplő, elveszett műveket illeti. Vannak olyan lappangó vagy hiányos könyvek is, amelyeknek idővel előkerült a teljes példánya, reményt adva a jövőben várható felfedezésekre is. A dolgozat néhány kiragadott példával kívánja illusztrálni a régi magyar könyvek és kéziratok hányatott és néha kalandos sorsát. Példák:

Bornemisza Péter: *Tragoedia magyar nyelven az Sophocles Electrájából*, Bécs, 1558

Ozorai Imre: *Az Christusról és az ő egyházáról*, Krakkó, 1550 körül (kiegészült)

Sztárai Mihály: *Comoedia de matrimonio sacerdotum*, Krakkó, 1550 körül (töredék)

Históriák a Szent Bibliából, Kolozsvár, 1556 (a hiányos Hoffgreff-énekeskönyv valódi címe)

Huszár Gál 1560-as énekeskönyve (1975-ben került elő)

Bogáti Fazakas Miklós: *Három jeles főhadnagyok*, Kolozsvár, 1576 (laphiányok)

Tinódi Sebestyén: *História Zsigmond császárnak fogságáról*, Debrecen?, 1582 (elkallódott)

Euripides: *Iphigenia Aulisban*, Nagyszeben, 1583 előtt (1998-ban előkerült drámatöredék)

Balassi Bálint: *Beteg lelkeknek való füves kertecske*, Krakkó, 1572 (2006-ban visszakerült)

Balassi Bálint: *Szép magyar komédia* (16. század végi, debreceni nyomtatvány-töredék)

Clitophon és Leucippe históriája (17. század eleji nyomtatványtöredékek)

A Balassa-kódex hiányzó lapjai

Említésből ismert könyvek és kéziratok:

Cimone és Efigenia históriája (csak nótajelzés utal rá)

Igen szép comedia egy neve titkolt ártatlan római császárnérúl (cím könyvtárjegyzékben)

Wesselényi Ferenc: *A bálványozásról való könyvecske*, Krakkó, 1585 (címleírás és egy levél)

Balassi Bálint: *Jephtes históriája* (utalás a Balassa-kódexben)

A Zrínyi-könyvtár Balassi-kézirata (*B. B. fajtalan éneki*)

A Rákóczi-könyvtár Balassi-kézirata (Rimay János másolata)

Ráday Gedeon 1760-ban kapott Balassi-kézirata, amely 25 év múltán már nem volt meg

SZILÁGYI EMŐKE RITA

A bibliofil Oláh Miklós

Előadásomban 16. századi forrásokkal kívánok adalékokat nyújtani a kor-
szak könyvtörténeti kutatásaihoz. A könyvajándékozásokról és kölcsön-
zésekről szóló adataink elsődleges forrásaink a kora újkori könyvtárak
rekonstrukciójakor. A 16. századi, általam vizsgált könyvbejegyzések, levél-
részletek és testamentumok arról tanúskodnak, hogy a könyv- és könyvtár-
tulajdonos bár igyekszik megosztani könyveit másokkal, ez számára sokszor
frusztráló és traumatikus következményekkel jár. Oláh Miklós könyvtárának
rekonstrukciója az 1880-as években kezdődött, s mind a mai napig tart. E ku-
tatás általában a meglévő kötetek beazonosítását jelentette és jelenti, azonban
jelentős következtetések vonhatók le a híres humanista könyvhasználati, -olva-
sási és -gyűjtési szokásait illetően is, ezeket igyekszem összegezni.

**Filológia, őstörténet és a „visszaperelt” Attila:
Bél Mátyás *Adparatus*ának Calanus-edíciója
és a honi tudományos igényű forráskiadás kezdetei**

1735-ben útjára indított forráskiadvány-sorozatában, az *Adparatus*ban Bél Mátyás megjelentette Iuvencus Caelius Calanus Attila-életrajzát, terjedelmes előszó, bőséges magyarázó jegyzetek illetve kritikai apparátus kíséretében. A biográfia szerzőjét a jeles pozsonyi tudós egy magyarországi főpappal, a 12–13. század fordulóján élt Kalán püspökkel azonosította. Ifj. Horváth János ugyanakkor a témával kapcsolatos monográfiájában meggyőzően bizonyította, hogy az attribúció nem állja meg a helyét: a mű sokkal inkább egy 15. századi itáliai szerzőt sejtet.

Magyarázatra váró és megoldandó mozzanat azonban így is jócskán akad ebben a történetben. Miért döntött Bél a kiadás mellett, és mi vezette a fenti hibás következtetésre? Hogyan segítették őt a kiadásban külföldi tudóstársai, és hogyan viszonyultak a munkájához? Hogyan gondozta Bél a szöveget, s milyen mintái voltak ehhez? És végül: mi az oka annak, hogy jegyzetek százait írta ő és kiadó-társa, Tomka Szászky János a műhöz? Az utóbbi kérdés lehet talán a legfontosabb, hiszen e kommentárokból a két hungarus tudós, amellet, hogy antikvárius aprólékossággal, a nyugati történeti irodalmat idézve s azzal lépést tartva magyarázzák a szöveget, nagy erőket fejtenek ki annak érdekében, hogy a hunok történelmét, életmódját, szokásait a magyar nyelv illetve a magyarság szokásai segítségével értelmezzék, illetve annak feleltessék meg – már csak azért is, mert a hun–magyar rokonságot a korszakban mind többen kétségbe vonták.

Összességében tehát a Calanus-edíció, hibáival és erényeivel két szempontból is fontos és érdekes munka. Egyrészt a kiadvány keletkezéstörténetének illetve tartalmának vizsgálata során szemügyre vehetjük a honi tudományos igényű szövegkiadás első – és ebből következőleg meglehetősen bizonytalan – lépéseit. Másrészt ez az edíció a magyar őstörténet-kutatás különleges epizódja is egyben, amelynek tudós jegyzetei által Bél és munkatársa a nemzetközi történetész-diskurzusokhoz is kapcsolódni akart.

**„A’ Holnapnak minden napjaira intéztetett keresztyéni elmélkedések...”:
Szöveghasználat-történet, kontextualizáció és klandesztinitás**

A református Tatai Csirke Ferenc (1707–1765) francia forrásból fordította le azt a két kiadást (1748, 1753) is megért debreceni sikerkönyvet (*A’ Holnapnak minden napjaira intéztetett keresztyéni elmélkedések, elsőben Angliai nyelvből Franczia Nyelvre fordítottak. R. LUKÁCS Szent Írás magyarázó Doktornak az Erkölcsookrúl írt Evangéliomi Munkájából. Most ismét magános haszonra Magyar Nyelvre fordítottak*), amely Margitai István provisor műhelyéből került ki. Mivel a fordításnak a magyar fordító által készített sajátkezű kéziratos tisztázata is fennmaradt, a kézirat nyomtatvánnyá válásának folyamata is rekonstruálható. Valójában ennél több is, hiszen a magyar szöveg francia (*Pensées Chretiennes pour tous les jours de Mois*) és angol (*Christian Thoughts for Every Day of the Month*) előzményeinek a visszakeresése a szöveghasználat-történetnek igencsak meglepő fordulatait tárja fel, amelyeket mindeddig a magyar szakirodalom nem érintett. Előadásom második felében ennek a textológiai kriminek a jelentőségét értékelem és két szinten kontextualizálom az általam tett felfedezéseket.

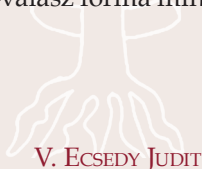
1. Eszmetörténeti kontextualizáció: a Tatai Csirke fordításának forrását képező bázeli francia nyelvű nyomtatvány ürügyén a magyar–francia kapcsolatok és különösen a francia hugenotta devocionális irodalom magyar református recepciójához szolgáltatok eszmetörténetileg is releváns adalékokat.

2. Módszertani kontextualizáció: az olvasás, fordítás, másolás, nyomtatás (mikro)történetileg rekonstruálható aktusait és eseményeit olyan *szöveghasználat-történet*ként definiálom, amely az egyéni írás- és olvasásszokásokat, tehát az egyéni szöveghasználati habitust úgy írja le, hogy rámutat ennek a közösségi/társadalmi praxishoz való kötöttségére is. De mivel a társadalmi/közösségi szöveghasználati praxis nem mindig érzékelhető egyértelműen, ezért a klandesztinitás fogalmához kapcsolom, és a hosszú reformáció komplex medializálásának egyik jellegzetességeként definiálom.

Francia kéziratok a pozsonyi Notre-Dame apácák könyvtárában

A kutatás az ágostonos kanonisszák Miasszonyunk kongregációja 1747-ben alapított pozsonyi kolostorának francia kézírataival foglalkozik. Az eddigi kutatások a pozsonyi városi levéltárban és a vöröskői várban őrzött források alapján elemezték tevékenységüket. Ez a tanulmány három új forráscsoportot mutat be, amelyek hozzájárulnak az iskola alapításának és francia nyelvű oktatásának elemzéséhez: 1. Anna Victoria Werschovetz főnöknő huszonhárom levele az alapító Oneil grófnőnek 1747–1753 között (Budapest, Magyar Országos Levéltár Forgách-gyűjtemény) egyrészt arról tanúskodik, hogy a kanononők nagyszámú francia könyvet vittek magukkal Regensburgból Pozsonyba, másrészt, hogy az iskoladráma-előadások 1748-ban kezdődtek, jóval az eddigi elképzelések előtt (1751); 2–3. a Szlovák Nemzeti Könyvtárba került tíz francia kéziratos könyv (Martin) és a Pozsonyi Városi Levéltárban őrzött négy francia kéziratos könyv és a két francia jegyzetfüzet minden bizonnyal csak egy kis részét képezi az egykori könyvtárnak. A könyvek háromféle tematikát ölelnek fel: liturgikus könyvek, rendtörténet, tankönyvek. A kéziratos szemelvénykönyvek (livres d'extrait) tanúsítják a tanulmányok magas színvonalát, a tankönyvválasztást, a másolás és a kérdés-válasz forma mint módszer fontosságát.

„Az első kétszáz év”

Előadásom egyfajta mérleget kíván vonni a kétszáz év kiadványairól, azok szellemi és gyakorlati létrehozóiról: a szerzőkről és nyomdászokról, az ország kisebb-nagyobb helyeiseiben, eltérő feltételek között működő nyomdairól. Ezt az 1473 és 1673 közötti időkört a *Régi magyarországi nyomtatványok* négy kötete és részben a hamarosan (októberben) megjelenő ötödik kötete írja le.

Tények bizonyítják a hazai könyvnyomtatás európai beágyazottságát, ugyanakkor olyan egyedi vonásai is vannak, amelyek különlegessé teszik a magyarországi helyzetet. Néhány jellemző és talán kevésbé ismert adattal próbálom érzékeltetni a hazai könyvnyomtatás első két századának sajtó alól kikerült produktumait – azaz a magyar irodalom és tudományosság fennmaradt nyomtatott emlékeit.

Kiadja a BTK Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz Osztálya
Felelős kiadó: Kecskeméti Gábor osztályvezető
Összeállította: Papp Ingrid
Tördelés: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomdai munkálatok: Fellini Kft.

